

УДК 159.923

Василь Онищенко

ПРОФЕСІЙНА Я-КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА НООЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Розробка науково-методичного забезпечення якісної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін і регіоналізації професійно-технічної освіти передбачає дослідження психолого-педагогічної та ноологічної проблематики формування *професійних якостей* учнів ПТНЗ в умовах взаємодії системи професійної підготовки зі сферою соціально-гуманітарної освіти і виховання. Аналіз науково-педагогічної літератури, теорія і практика професійно-технічної освіти показують, що навчально-виховні проблеми в системі ПТО залишаються актуальними, незважаючи на те, що процеси професіоналізації молоді та її *професійного виховання* є об'єктом пильної уваги із боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених різних спеціальностей: педагогів, психологів, соціологів, фізіологів, медиків і практичних співробітників системи професійної освіти. Цим питанням були присвячені наші статті [4; 10].

Метою статті є дослідження проблематики формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців у аспекті з'ясування психолого-педагогічної та ноологічної сутності професійної Я-концепції майбутніх фахівців.

Слід зазначити, що визначальними показниками професійної готовності фахівця є особистісні професійні якості та характеристики, які сприяють успішній актуалізації професійних знань, умінь і навичок у процесі виконання професійних завдань і забезпечують подальший гармонійний розвиток фахівця. Однією з таких характеристик є, наприклад, *професійна ідентичність* [12] як вираження професійної самосвідомості особистості. Своєю чергою, професійна ідентичність є складовою *професійної Я-концепції особистості*, яка відображає єдність її професійного менталітету та майстерності. Професійна Я-концепція формується при набутті професійного досвіду і професійним спілкуванням. Вона органічно поєднує самосвідомість і творчо-діяльнісні чинники фахівця.

У психологічній літературі представлено опис безлічі різних феноменів, так чи інакше пов'язаних із професійною Я-концепцією особистості: ідентифікація людини з професією, біографічні кризи, поведінка професіоналів, активності самосвідомості та самоствавлення, саморегуляції та самооцінок як професійного компонента самосвідомості та ін. До того ж *професійна Я-концепція особистості* є динамічним утворенням, що означає її процесуальний характер, тобто мінливість із плином часу [11].

Стає зрозумілим, що чітке операційне і детальне вивчення складових професійної Я-концепції неможливе без належного системного методологічного аналізу. Аналіз теоретичних джерел дозволив А. Рікелю прийти до висновку про те, що *“центральною ланкою в професійній Я-концепції є саме смислове ставлення до професії; знаходження глибинних смислів своєї діяльності відіграє провідну роль і у зв'язку окремих елементів, і в поєднанні особистісних і професійних компонентів професійної Я-концепції”* [11].

Творення нового психологічного і психолого-педагогічного знання – завдання не з простих. Але таке знання творили всі видатні педагоги. Для його творення необхідні певні передумови, зокрема відповідна базова психологічна підготовка педагогів. Ноологія, гуманістична й екзистенціальна психологія як фундаментальні напрями духовно-розумного, морально-духовного, духовно-естетичного, творчо-вольового і смислотворчого знання і пізнання спрямовані на створення таких передумов.

Величезні масиви сучасного психологічного знання і пізнання постають перед нами у своєму дивовижному *триадному* виявленні. По-перше, у сфері внутрішньо-зовнішньої *тілесності* людини (людина лише тіло, лише високорозвинений організм); тут науково-матеріалістичний натуралізм і біхевіоризм розкрили закономірності впливу зовнішнього середовища на людину та можливості маніпулювання її тілесно-душевними структурами та функціями. По-друге, психоаналіз у кращому своєму виявленні разом з аналітичною психологією розкрили глибинні структури людської *душевності*, радше несвідомих тілесно-душевних структур потягів і мотивацій, колективних архетипів, психогенетичної спадковості та багато такого, що значною мірою обмежує свободу людини і пригнічує людську душу. По-третє, *ноологія* разом із гуманістичною і екзистенціальною психологією наголошують на доленосному значенні третьої сили – *душевно-духовної*, тобто відкривають *ноосферу* людини – сферу духа, сферу свободи, творчості – розуміння людини як образу і подоби Божої. Ноологія особистості [3] наголошує на *цілісному*, персоналістичному підході до людини, що дає змогу виділити й описати *цілеспрямування*, спо-

соби і мотиви людської активності та діяльності, специфічну для *людини* схильність переступати межі буття (трансгресія) і межі природного вкорінення людини у напрямі небесного, боголюдського (трасценденція). Центральною темою (центральним мотивом) цього третього напрямку є *духовне* становлення та душевно-духовний розвиток людської особистості, яка реалізується у взаємозв'язках і впливах, які струменять зі світу природи, із соціального оточення людини, а також із глибин духовної імпресії людини, із глибин її *ноосфери*.

Аналіз професійної Я-концепції неможливий без короткого з'ясування базової категоріальної структури – *ноологічної Я-концепції особистості* (ЯКО): адже, будучи її складовою, професійна Я-концепція доповнює семантичне (сислове) поле та функціональне призначення ЯКО.

Я-концепція особистості – це не стільки психологічна, як ноологічна категорія. Лише людина як дух-душа-тіло є автентичним носієм і автором своєї атрибутивної Я-концепції. Використовуючи ноологічну категоріальну структуру – тріаду “імпресія – рефлексія – експресія”, ми маємо можливість більш конструктивно й евристично визначити Я-концепцію в її такому тріадному виявленні: перша складова: “Я як Я” – це наше ноосферне *імпресивне* виявлення, наша вічна Божа даність, *духовний* тайник, наша собітотожність. Цю складову ми називатимемо *імпресивним Я* (*Ім-Я*). Друга складова виражає здатність духа людини до рефлексії, зокрема саморефлексії. Цей член Я-концепції доцільно назвати *рефлексивним Я* (*Реф-Я*). І третій член Я-концепції виражає нашу *експресію*, нашу соціальну і соціально-психологічну активність, всі рольові функції людей як людей, а також розуміння людини самої себе як особистості, яка завжди *підсвідомо-свідомо-надсвідомо* розраховує на сприйняття себе всіма іншими людьми як людини і заодно сприйняття інших людей як мені подібних. *Експресивне Я* позначимо скорочено як *Екс-Я*.

Імпресивно-рефлексивно-експресивна тріада Я-концепції – ось та категоріальна структура, яка органічно задіяна в навчально-виховному процесі, у вихованні-освіті-навчанні людини, починаючи з малих літ. Тілесно-душевно-духовна сутність людини виявляється функціонально, оперативно, творчо-активно, смислотворчо, творчо-вольово, духовно-розумно, морально-духовно, духовно-естетично, когнітивно та ін.

Усі три складові Я-концепції видозмінюються у процесі виховання-освіти-навчання. У дорослих людей ці зміни стають менш помітними. Складова “Ім-Я”, яка виражає почуття самототожності, нам, по суті, маловідома, її не зачіпають без особливої потреби, без належного, грамотного керівництва (учителя, наставника, священника), тому

що тут необхідні дуже тонкі, конструктивні знання, щоб уникнути небезпеки *деструктивних* впливів на особистість.

Складова Ім-Я виражає духовну сутність людини, її потенції та боголюдські можливості. Ім-Я грубо спотворювалося всією атеїстичною ідеологією, бездушною і бездуховною психологією. Християнське віровчення свідчить нам про тіло, душу і дух людини, про дивовижне *імпресивне* Я людини як образу і подоби Божої. З іншого боку, наявність Реф-Я – цієї виняткової здатності *духа* людини до рефлексії, до самооцінки, до самоактуалізації, до самовдосконалення, до розкаяння, совісті та благоговіння.

Отже, Я-концепція – складне багаторівневе душевно-духовне утворення, повний опис якого охоплює цілісну особистість. Розроблена у свій час Р. Бернсом [1], ця особлива модель психологічного феномена включала: “Реальне Я”, тобто уявлення людини про те, якою вона насправді є; “Ідеальне Я” – уявлення про те, якою вона насправді хотіла б бути; “Дзеркальне – Я” – уявлення про те, якою її бачать інші. Усі три “Я” беруть участь у формуванні, баченні у свідомості людини її образу як істоти фізичної та духовної, інтелектуальної й емоційної, соціальної та, що основне для нашого розгляду, професійної. “Аналізуючи процеси, що лежать в основі формування “Я-концепції” особистості майбутнього фахівця, тобто осмисленого усвідомлюваного уявлення людини про себе, доцільно враховувати весь період особистісного розвитку майбутнього професіонала від перших моментів виокремлення ним свого “Я” до періоду, коли завершується його професійна адаптація” [7, с. 46].

Як зазначають Л. Романишина та В. Дундюк, професійна Я-концепція дозволяє учневі (студенту) вибудувати стратегію своєї професійної підготовки і майбутнього професійного зростання [12]. Іншим етапом є формування у студентів/учнів позитивного образу вибраної професії: історія і значення професії в даний час, предмет, умови, засоби праці, вимоги професії людини, перспективи розвитку професії. Учень/студент повинен мати уявлення про вимоги до сучасного професіонала, позитивні образи для наслідування у професійній діяльності.

Відкриття Я-концепції особистості, зокрема такої її структурної складової, як професійна Я-концепція, стало важливим здобутком сучасної психології та теоретичної педагогіки. Дослідники її сутності справедливо підкреслюють, що “відкриття такого феномена, як Я-концепція, ознаменувало великий успіх у психології та технології зміни особистості; можливість зміни Я-концепції є важливим чинником для формування оптимістичних якостей особистості, включаючи, звичайно, й учнів ПТНЗ” [8, с. 170]. “Технологіями зміни особистості

та можливостями зміни Я-концепції” займається, насамперед, педагогіка як наука і мистецтво виховання-освіти-навчання людини.

Отже, професійна Я-концепція особистості формується в надрах *душевно-духовної (ноологічно-психологічної) Я-концепції* як тріадної активності імпресивного Я особистості, її рефлексивного Я та експресивного Я. У цих складових органічно задіяні образ тіла особи або тілесний образ як компонент Реф-Я (як особистість сприймає свою зовнішність), актуальне Я (часткове, інтуїтивне усвідомлення імпресивного Я), тобто яким індивід бачить себе насправді у даний момент, яку індивід поставив собі мету в житті, яким йому треба бути, орієнтуючись на оволодіння професією, морально-духовними нормами і взірцями поведінки.

Сучасна педагогічна психологія не може обійтися без належного розкриття сутності людини, зокрема в аспекті тріадної структури Я-концепції. Тому вище були окреслені окремі її складові (Ім-Я, Реф-Я, Екс-Я). Усе це має доленосне значення в реальних умовах виховання-освіти-навчання.

Педагогічна психологія (ПП)¹ має досліджувати людину в її суб'єкт-суб'єктному і суб'єкт-об'єктному виявленні у процесі виховання-освіти-навчання, постулюючи при цьому тріадність Я-концепції людини – імпресивне Я, рефлексивне Я, експресивне Я. Це означає, що розвиваюче навчання зосереджується не просто на так званому психічному розвитку людини з його елементно-біологізованими і зоологізованими факторами і чинниками (домінантами і детермінантами), добре з'ясованими й описаними у багатьох курсах класичної ПП, які охоплюються натуралістичним принципом: виховання людини – це планово організоване, систематичне діяння на розвиток даного організму.

Педагогічна психологія у своєму специфічному розкритті проблематики виховання-освіти-навчання конститується і як психологічна, і як педагогічна наука, імпліцитно й експліцитно використовуючи онтологічну,

¹ Розуміння педагогічної психології як галузі психології має свою історію. “Педагогічна психологія, – стверджував П. Блонський, – є тією галуззю прикладної психології, яка займається застосуванням висновків теоретичної психології до процесу виховання і навчання” [Цит. за: 5, с. 15]. Уточнюючи ситуацію взаємовідношення педагогіки і психології, П. Блонський стверджував, що “педагогічна психологія, з одного боку, бере із теоретичної психології розділи, що мають інтерес для педагога, наприклад, про пам'ять, увагу, уяву тощо, а з другого – обговорює висунуті життям педагогічні вимоги з погляду їх відповідності законам душевного життя” [Цит. за: 5, с. 17]. “Тут усе неправильно”, категорично наголошував Л. Виготський [5, с. 17]. Дійсно, хоча “на початку педагогічна психологія подавала великі надії і всім здавалося, що виховний процес під керівництвом педагогічної психології дійсно стане таким же точним, як техніка. Але ці очікування не виправдалися” [5, с. 15]. Причина неуспіху ПП полягає, за Л. Виготським, у тому, що “психологія безпосередньо не може дати ніяких **педагогічних** висновків” [5, с. 17], тому що перенесення готових розділів із загальної психології у педагогіку буде просто безплідною працею без посередництва інших педагогічних наук, без серйозних педагогічних вимог, принципів тощо.

епістемологічну й аксіологічну сутність людини в її глобальному ноологічному з'ясуванні тріадної активності раціональності (уяви-інтуїції-розуму), етичності (віри-совісті-волі) й естетичності (любви-радістї-надії). Без цих нерозкладуваних на більш прості елементи ноологічних здатностей немислима як педагогічна антропологія, так і педагогічна психологія (на нерозкладуваність окремих складових ноосфери людини, наприклад волі, уяви, совісті, звернув увагу вже К. Ушинський).

Педагогічна психологія виокремлює свій предмет із ціннісно-смиислового універсуму педагогіки як великого мистецтва і великої науки, як культурно-освітнього аспекту духовно-практичного освоєння світу людиною. Це означає, що ПП, незважаючи на її фундаментальність, має свою специфічну сферу і свої межі. Топологічний простір ПП перетинається у своєму ціннісно-смисловому, когнітивному, етичному й естетичному вимірах із топологічними просторами інших фундаментальних педагогічних теорій (ФПТ). ПП має визначати і вказувати на свої міжпредметні зв'язки, дотичність до інших фундаментальних педагогічних теорій. Бо лише в такому гармонійно-діалектичному поєднанні ФПТ (педагогічної антропології, педагогічної етики, педагогічної естетики, педагогічної герменевтики та ін.) можна плідно й евристично структурувати, концептуалізувати і тематизувати теперішню проблематику ціннісно-смиислового універсуму педагогіки як науки і мистецтва.

У цілісності своїй Я-концепція – це глибина духа і душі людини, яку намагалися і постійно намагаються натуралістично-матеріалістично звести до психіки і на цій фізіологічній, психофізичній основі все з'ясувати. Існує навіть ціла галузь психології під назвою *психодіагностика*, спрямована на всебічний аналіз особистості з метою розв'язання практичних завдань виявлення і подолання недоліків у її розвитку, підвищення рівня навчальної та професійної діяльності, забезпечення гармонійного піднесення здібностей і моральних якостей [6, с. 277].

Глибинна *духовна* Я-концепція людини визначає численні *поведінкові* регулятиви особистості, які мають доленосне значення в навчально-виховному процесі. З Я-концепцією пов'язана проблематика становлення і розвитку особистості в тріадній активності *самоактуалізації-самовдосконалення-самореалізації*.

З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що професійна підготовка учня/студента (професіоналізація) здійснюється одночасно, принаймні, в чотирьох чітко виражених напрямках: психологічному, когнітивному, герменевтичному і ноетичному (в контексті такої ФПТ, як педагогічна ноетика [9]). Психологічний напрям істотно пов'язаний із розвитком Я-

концепції особистості з динамікою Реф-Я і Екс-Я. Причому Екс-Я формується як професійне Я (наприклад, економічне, педагогічне, інженерне тощо). Ці особливості професіоналізації досліджуються професійною педагогікою: “Психологічне і соціальне Я відносяться до структури Я-концепції вищого рівня, – зауважує А. Бояринцева, – при розгляді особливостей професіоналізації й економічної соціалізації особистості підлітка необхідний також аналіз специфічних рівнів Я-концепції, що мають відношення до економічної та професійної ідентичності особистості” [2, с. 26].

Розвиток професійної Я-концепції має інваріантні складові, незалежні від роду професії. У цьому зв’язку А. Бояринцева зазначає: “Цікавим є той факт, що структура Я-концепції підлітка гуманітарної орієнтації виявляє певну схожість не зі структурою Я-концепції потенційних виконавців і посередників, а зі структурою Я-концепції потенційних підприємців” [2, с. 32].

Головною психологічною і ноологічною метою розвитку Я-концепції є перехід від зовнішніх чинників, що позитивно (а часом і негативно) впливають на особистість учня чи студента, до внутрішніх душевно-духовних джерел самоактуалізації та самореалізації. Підліток повинен розвинути у себе навички рефлексивності, тобто навички самооцінки і самоодобрення – стати самому для себе джерелом оцінки. Іншими словами, мова йде про розвиток активного професійно-рефлексивного Я. Як зауважує Р. Бернс, “Я-концепція розвивається в результаті навчання й інтеріоризації психологічного досвіду. Вона включає в себе ті значення, які індивідуум закріплює за словами і фразами, що характеризують його самого” [1, с. 391].

Для гуманістичної психології є очевидним, що кожна людина має первісну потребу в збереженні, захисті та вдосконаленні своєї Я-концепції, спираючись при цьому, за К. Роджерсом, на невичерпну мотиваційну силу – силу самоактуалізації [1, с. 385]. “Отже, – зазначає Р. Бернс, – учень завжди є мотивованим; інша справа, що у нього можуть бути не ті мотиви, що дає учителю величезної переваги” [1, с. 385].

Таким чином, динаміка розвитку професійної Я-концепції зумовлюється психологічними і ноологічними факторами. Наприклад, в основі *етичної* та *естетичної орієнтації* лежать незбагненні чинники Імпресивного Я людини, пов’язані з генетичною й архетипною спадковістю. Дещо іншими словами ці ситуації описує А. Бояринцева: “В основі етичної орієнтації особистості лежить особистісний смисл Я (по суті, Ім-Я – В. О.). Цей смисл може бути різним залежно від переваг у структурі Я-концепції того чи іншого виду ідентичності – соціального, національного, економічного, матеріального, професійного тощо” [2, с. 30]. Людина може сприймати смисл свого Ім-Я через досить такі відносні детерміна-

нти. Наприклад, “Я є те, що Я умію”, “Я є те, що визначає моя референтна група”. Завданням ноологічного розвитку професійної Я-концепції є плекання духовно-розумних, морально-духовних та духовно-естетичних пріоритетів. Щоб смисл Ім-Я не зводився до формули “Я є те, що Я маю у матеріально-грошовому вираженні”.

Цими короткими зауваженнями не вичерпується професійно-Я-концептуальний (психолого-ноологічний) вимір професійної підготовки учнів/студентів. Але без урахування динаміки зростання професійної Я-концепції неможливим стає належне управління процесом професійного становлення і розвитку молоді.

Щоб людина могла собі зарадити в середовищі, вона мусить вчитися орієнтуватися в об’єктивних властивостях речей. І дуже рано у дитячому віці в ноосфері людини створюється *операційна система*, яка є способом організації інформації (певної системи знань) про об’єктивні властивості речей і явищ, про співвідношення, які існують між різними елементами дійсності, про просторово-часові та причинні відношення. Для зрілої людини ця інформація дає змогу прогнозувати хід подій і, опираючись на це, формувати бажання, плани, програми. Система цінностей та операційна система взаємодіють між собою й утворюють більшу ноологічну цілісність – *професійно-пізнавальну систему* людини.

Усе це веде до створення складної розгалуженої регулюючої системи в ноосфері людини – структури “Я – Я-концепції”, зокрема професійної Я-концепції, створюючи підґрунтя для відчуття і усвідомлення власної тотожності, власної професіоналізації-соціалізації-індивідуалізації. У дитинстві Я-концепція нестабільна, твориться під впливом ідентифікування себе з різноманітними особами. З часом вона стабілізується і стає основою самооцінки, яка залежить від того, наскільки вдається суб’єктові наблизитися до свого ідеального Я.

Структура “Я – Я-концепція” є посередником при здійсненні будь-якого свідомого, творчо-вольового вчинку, джерелом оцінки власних можливостей. Когнітивно-психологічні поняття, категорії та принципи взаємодіють важливі навчально-пізнавальні концепції інформаційного моделювання, особливо важливого для вдосконалення професійної освіти. Тут задіяні проблеми педагогічної психології та педагогічної когнітології. Остання має з’ясувати сучасні умови і вимоги до педагогічної трансформації наукового знання і його презентації учням/студентам. Тут вивчається трансляція наукової інформації в тій чи іншій галузі знання в “особистісні знання” студента, сприяючи розвиткові професійного пізнання-розуміння-знання і професійного мислення-розуміння-уміння.

Складні питання *педагогічної психології* та *педагогічної когнітології* взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Педагогічна трансформація і презентація розширених систем сучасного наукового знання в системі професійної освіти стосуються особливої *дидактичної* реальності – різних дидактичних моделей (пояснювальних, проектно-конструкторських, технологічних та ін. схем), які постають перед студентом як засоби його навчально-пізнавальної діяльності. Для професійної педагогіки особливу роль відіграють *дидактичні моделі*, які створюються згідно з методологією і логікою предмета навчання і психологічними та ноологічними можливостями учнів/студентів [4].

Повертаючись до аналізу співвідношення ноологічної Я-концепції особистості та її професійної Я-концепції, слід зазначити, що центральною ланкою у професійній Я-концепції є саме смислове ставлення до професії, а також знаходження глибинних смислів своєї професійної діяльності у поєднанні особистісних психологічних і ноологічних властивостей із професійними компонентами, які складають суть ПКО.

Ноологічну Я-концепцію особистості як сукупність усіх ціннісно-смислових уявлень особи про себе, насамперед ноологічних (морально-духовних, духовно-розумних і духовно-естетичних), когнітивних, комунікативних, імпресивних, експресивних, рефлексивних і, безумовно, професійних. Слід наголосити на динамічності (плинності, змінюваності) Я-концепції особистості, оскільки майже всі аспекти і складові ЯКО (Ім-Я, Реф-Я, Екс-Я), а також сукупність професійних якостей постійно збагачуються, видозмінюються, наприклад, змінюються система образів власного Я особистості (Реф-Я), система самосприйняття і сприйняття взаємин з іншими людьми і пов'язана з цим ціннісно-смилова сфера особистості.

У наш час спостерігається світова тенденція зміни основних парадигм виховання-освіти-навчання, зокрема професійної підготовки. Це означає, що необхідна генерація і розробка нових фундаментальних педагогічних ідей, зокрема ідей і принципів особистісно орієнтованого ноологічного цілеспрямування – ноологічної Я-концепції особистості й однієї з найголовніших її складових – професійної Я-концепції. Основоположні педагогічні ідеї у поєднанні з категоріальними структурами класичної та некласичної дидактики уможливають тематизацію і концептуалізацію таких фундаментальних педагогічних теорій, які здатні сприяти організації системи виховання-освіти-навчання, формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців і на їх основі здійснюється становлення та розвиток професійної Я-концепції особистості.

Подальшого дослідження потребують питання структури професійної Я-концепції, її становлення і розвитку в навчально-виховному процесі.

Посилання:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. — М. : Прогресс, 1986. — 422 с.
2. Бояринцева А. В. Я-концепция как фактор профессионализации потенциального предпринимателя // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 24—33.
3. Васянович Г. Ноологія особистості : навчальний посібник для студентів і викладачів / Г. Васянович, В. Онищенко. — Львів : Сполом, 2007. — 217 с.
4. Васянович Г. Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації / Г. Васянович, В. Онищенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 4. — С. 9-33.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология. — М. : Педагогика, 1999. — 536 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
7. Гуменюк О. Розвиток професійної “Я-концепції” студента як фактор його фахової адаптації / О. Гуменюк, С. Цюра, В. Гуменюк // Гуманітарні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : Монографія / За ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. — Львів : Сполом, 2009. — С. 44—56.
8. Калошин В. Особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 1. — С. 165—177.
9. Онищенко В. Д. Ноологічний категоріально-структурний синтез педагогічної ноетики // Гуманітарні науки. — 2011. — № 11. — С. 36—50.
10. Онищенко В. Д. Професійна Я-концепція як інтегральна складова ноологічної Я-концепції особистості // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 3. — С. 39-50.
11. Рикель А. М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 1. Психологические исследования. — 2011. — № 2 (16). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://psystudy.ru/index.php/component/content/article/47-n2-16/457-rikell16.html?directory=82>.
12. Романишина Л. М. Професійна ідентичність фахівця: теоретичний аспект / Л. М. Романишина, В. О. Дундюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. — 2010. — № 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_1/10rlmfta.pdf

References (transliterated and translated):

1. Berns R. Razvitiye Ya-kontseptsii i vospitaniye : Per. s. Angl (The development of self-concept and the education : translated from English). M., 1986. 422 p.
2. Boyarintseva A. Ya-kontseptsiya kak faktor professionalizatsii potentsialnogo predprinimatel'ya (Self-concept as a factor in the professionalization of the potential entrepreneur) // Pedagogy. 1995, № 5. P. 24-33.
3. Vasianovych H., Onyshchenko V. Noolohiya osobystosti (Personality's Noology : a manual for students and teachers). Lviv, 2007, 217 p.
4. Vasianovych H., Onyshchenko V. Profesiyni yakosti maibutnioho fakhivtsya: naukovometodolohichni kryterii vyznachennya i klasyfikatsii (Professional qualities of a future specialist: scientific and methodological criteria for identifying and classifying) // Pedagogy and psychology of vocational education, 2013, № 3, P. 9-33.
5. Vygot'skiy L. Pedagogicheskaya psikhologiya (Pedagogical psychology). M., 1999. 536 p.
6. Honcharenko S. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk (Ukrainian pedagogical dictionary). Kyiv, 1997, 376 p.
7. Humenyuk O. Rozvytok profesiynoyi “Ya-kontseptsiyi” studenta yak faktor yoho fakhovoyi adaptatsiyi (The development of the professional “self-concept” of a student as a

- factor of his/her professional adaptation) // Humanitarian principles of professional adaptation of future specialists : monograph. Lviv, 2009. P. 44-56.
8. *Kaloshyn V.* Osoblyvosti profesiynoho samovyznachennya uchniv PTNZ (Peculiarities of professional self-determination of vocational school students) // Modernization of professional education and training: problems, searches, and prospects : collection of scientific papers. K. : Institute of Vocational Education of National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, 2011. Vol. 1. P. 165-177.
 9. *Onyshchenko V.* Noolohichniy katehorialno-strukturniy syntezy pedahohichnoyi nooetyky (Noological categorial and structural synthesis of educational nooethics // Humanities, 2011, № 11, P. 36—50.
 10. *Onyshchenko V.* Profesiyna Ya-kontseptsiya yak intehralna skladova noolohichnoi Ya-kontseptsis osobystosti (Professional self-concept as an integral part of noological self-concept of personality) // Pedagogy and psychology of vocational education, 2013, № 3, P. 39-50.
 11. *Rikel A.* Professionalnaya Ya-kontseptsiya i professionalnaya identichnost v strukture samosoznaniya lichnosti. Chast 1. Psikhologicheskoye issledovaniya (Professional self-concept and professional identity in the structure of self-consciousness. Part 1. Psychological studies). 2011, № 2 (16). – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://psystudy.ru/index.php/component/content/article/47-n2-16/457-rikel16.html?directory=82>.
 12. *Romanyshyna L., Dundiuk V.* Profesiyna identychnist' fakhivtsia: teoretychniy aspekt (Professional Identity : Theoretical Aspect // Bulletin of National Academy of State Border Service of Ukraine, 2010, № 1. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_1/10rlmfta.pdf

Стаття надійшла до редакції 08.05.2013

В. Онищенко

Профессиональная Я-концепция личности:

психологические и ноологические контексты идентификации

В контексте исследования проблематики формирования профессионально важных качеств будущих специалистов в учебно-воспитательном процессе в условиях профессионально-технических учебных заведений в статье анализируются особенности психологического и ноологического понимания Я-концепции личности и такой её важнейшей составляющей, как профессиональная Я-концепция. Автор отмечает, что наблюдается мировая тенденция изменения основных парадигм воспитания-образования-обучения, в частности профессиональной подготовки. Это означает, что необходима генерация и разработка новых фундаментальных педагогических идей, в частности идей и принципов личностно ориентированной ноологической целенаправленности ноологической Я-концепции личности и одной из главных ее составляющих – профессиональной Я-концепции. Основополагающие педагогические идеи в сочетании с категориальными структурами классической и неклассической дидактики делают возможной тематизацию и концептуализацию таких фундаментальных педагогических теорий, способных содействовать организации системы воспитания-образования-обучения, формирования профессионально важных качеств будущих специалистов, а на их основе осуществляется становление и развитие профессиональной Я-концепции личности.

Ключевые слова: педагогическая психология, ноология, профессионально важные качества специалиста, Я-концепция личности, профессиональная Я-концепция.

V. Onyshchenko

**Professional Self-Concept of a Personality:
Psychological and Noological Contexts of Identification**

The article analyzes the characteristics of psychological and noological understanding of the self-concept of a personality and its most important component such as a professional self-concept within the context of study issues concerning formation of professionally important qualities of future specialists in vocational schools. The author states that there is a worldwide trend of changes in the basic paradigms of up-bringing-education-training system, in particular professional training. It means that there is a need in the generation and development of new fundamental pedagogical ideas, in particular ideas and principles of person-oriented noological self-concept of a personality and professional self-concept as one of its main components. Fundamental pedagogical ideas in connection with categorical structures of classical and nonclassical didactics make it possible to thematize and conceptualize such fundamental pedagogical theories that can contribute to the organization of the system of up-bringing-education-training, formation of professionally important qualities of future professionals. Those professionally important qualities may form and develop professional self-concept of a person.

Key words: pedagogical psychology, noologiya professionally important qualities of specialist, self-concept of a personality, professional self-concept.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор В. В. Рибалка